

Good and Evil – részvétel, alkalmazás és gyakorlati tudás a kortárs szociokulturális antropológia területén

Lajos Veronika

Antropológiai és Filozófiai Tudományok Intézete
bollajos@uni-miskolc.hu

Kulcsszavak: alkalmazott antropológia, részvételiség, kutatáshoz való jog, gyakorlati érték, kutatói felelősség, helyi tudás

Bevezetés

A 21. század elején a „mindennapi élet” problematikájának kutatását újfajta érdeklődés övezi és a társadalmi praxisok egyre inkább a vizsgálatok középpontjába kerülnek.¹ Ez a fajta elmozdulás a maga valóságában hozta felszínre a kortárs társadalmak előtt álló sokszínű szociokulturális kihívásokat, mint például a túlméretezett fogyasztás, a munkanélküliség és a munkaerőhiány, a kontinenseket átszelő vándorlás és az integráció vagy az egész földet érintő ökológiai válság. A kortárs problémák nagyfokú komplexitásának és globális folyamatjelenségekkel való összefüggésének felismerése számos tudományos – és művészeti – kezdeményezést vezetett arra, hogy felhagyjon a klasszikus tudományos gyakorlatokkal és tevékenységét új keretekre alapozza. Ehhez az alábbi kulcsszavak társulnak: társadalmi felelősségvállalás és az érintettek bevonása (társadalmi részvétel) a helyi életvilágot érintő döntéshozatali folyamatokba (legyen szó akadémiai, alkalmazott vagy akciókutatásról), a tudományos kutatás és a szakmai tudás gyakorlati értéke, fenntartható fejlődés, társadalom- és tudománykritika és az irányított társadalmi változás (beavatkozás, cselekvés, akció). Ezek a kezdeményezések olyan társadalmi színtereket hoznak létre, amelyek új szereplőket emelnek be a kutatás, az értelmezés, a reflexió és a cselekvés hagyományosan belakott terébe.

Jelen írás célja, hogy megvilágítsa az antropológiai tudás gyakorlati értékét és annak alkalmazhatóságát, továbbá felvetéseket fogalmazzon meg a tudományos kutatás, a hatalom, a részvétel és a hasznosíthatóság összefüggésében –

¹ SZIJÁRTÓ Zsolt, „A mindennapi élet újrafogalmazása: a média- és kultúrakutatás új területei”, in *Újratöltve. Médiakutatás és mindennapi élet*, szerk. BÓDI Jenő és MAKSA Gyula és SZIJÁRTÓ Zsolt, (Budapest és Pécs: Gondolat Kiadó – PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 2016) 9–24., 9, 21–22.

elsősorban szakirodalmi tanulságokra és személyes kutatói tapasztalatokra alapozva.

Alkalmazott antropológia

Definíciók és alkalmazási szakterületek

Kétségtelen, hogy nemcsak rendkívül sok polémiával övezett, hanem mélyen a nyugati modernitásban gyökerező elfogultságokat leleplező kérdés a társadalomtudományi tudás gyakorlati felhasználása, az alkalmazás és a beavatkozás problémája. Ez ugyanúgy érvényes Nyugat-Európában, ahogyan hazánkban is, holott Nagy-Britanniában kulturális antropológusokat már például az afrikai gyarmati adminisztráció hatékonyabbá tétele érdekében is alkalmaztak, míg az USA-ban többek között az észak-amerikai bennszülött rezervátumok közigazgatásában foglalkoztatták őket.

Az angolszász országokban az alkalmazás kérdése gyakorlatilag visszavehető a kulturális antropológia kialakulásának kezdetéig, vagyis az 1860–1880-as évekig. Az alkalmazott antropológia fogalmának jelentéstartalma és a változtatás tárgyát képező gyakorlati problémák is időről-időre változtak (ez a folyamat napjainkban sem állt meg), amihez az értékelítettség nagyjából konstans tulajdonságként társul.

Az alkalmazás korai brit hagyománya ellenére, az alkalmazott antropológia első önálló szakmai intézménye, az Alkalmazott Antropológiai Társaság (Society for Applied Anthropology, SfAA), 1941-ben jött létre az Amerikai Egyesült Államokban. Ennek megalapítói között számos, az akadémiai tudományosságban elismert antropológus volt, mint például Ruth Benedict, Margaret Mead, Georg Murdoch vagy William Foot Whyte.

Az első definíciók egyike olyan szakantropológiai tevékenységként határozza meg az alkalmazott antropológiát, amelynek elsődleges célja nem a társadalom- és kultúraelméletek fejlesztése, hanem az emberi viselkedés megváltoztatása a kortárs társadalmi, gazdasági és technológiai problémák megoldása érdekében.² Manapság az alkalmazott antropológia sokkal inkább olyan kutatáson alapuló, gyakorlati eredménnyel szolgáló, komplex módszertannal rendelkező tudásterületnek tekinthető, amely a lokális kulturális rendszerben nemcsak a változást képes elősegíteni,³ hanem a stabilitás fenntartását is támogatja.⁴

A kortárs értelmű alkalmazott antropológia tehát annak függvényében segíti elő az átalakulást, a kialakult helyzet megőrzését, vagy újraszervezését,

² George M. FOSTER, *Applied Anthropology*, (Boston: Little, 1969) 54.

³ Eve CHAMBERS, *Applied Anthropology. A Practical Guide*, (New Jersey: Prentice-Hall, 1985) 8.

⁴ John VAN WILLIGEN, *Applied Anthropology. An Introduction*, (London: Connecticut, 2002) 10.

hogyan a kutató és a résztvevő helyiek közös tudása alapján melyik szolgálja jobban a helyi társadalom érdekeit, melyik stratégia veszélyezteteti legkevésbé a lokális életvilág integritását. A „beavatkozás” típusára (változtatás, megőrzés vagy újjászervezés) vonatkozó kérdés eldöntése gyakran problematikus, ezért nagyon gondos eljárás követel meg a kutatótól: egy olyan kommunikációs tér kialakítását, amely – ideális esetben – a helyiek számára lehetőséget biztosít a szabad véleménynyilvánításra, a reflexióra, a vágyak, ötletek, kritika és ellenvetés megfogalmazására.

Az alkalmazott kutatás termékei a gyakorlatban és az elméleti kutatásban is egyaránt hasznosítható ismeretek. Ezek közül az első az *empirikus adat*, a helyszínen tudományos módszerekkel gyűjtött információ, ami egyaránt jól felhasználható mind az elméletalkotásban, mind az alkalmazott projektekben. A következő a *szakpolitikai javaslat*, vagyis egy következetes cselekvési terv egy adott szociokulturális probléma megoldására. A harmadik a *közvetlen beavatkozás*, azaz az antropológusok végezte különböző akciók és cselekvések a lokális társadalomban problémaként értelmezett kortárs kihívások adekvát megválaszolása érdekében, nem törvényi vagy állami, hanem mikroszinten.⁵

Napjainkban az alkalmazott antropológiai kutatásnak három jelentős, egymást átfedő aspektusa látszik körvonalazódni: 1. elkötelezettség és felelősségvállalás a kortárs társadalmi valóságért, ami problémaorientált inter- és transzdiszciplináris kutatást követel a komplex társadalmi-kulturális problémák hatékony orvoslása érdekében, 2. elmozdulás a részvételi és kollaboratív módszerek alkalmazása felé, és 3. a hangsúlyosabb jelenlét a szakpolitikai irányvonalak és tartalmuk meghatározásában. A globális folyamatjelenségeknek köszönhetően az antropológia alkalmazásának egy olyan praxisa van kialakulóban, az USA-ban legalábbis mindenképpen, ami egyrészt feloldani látszik az elmélet és a gyakorlat közötti különbségtételt, másrészt az antropológia és a rokontudományok szinergiájára épül.⁶

Antropológusokat világszerte számos szakterületen alkalmaznak. Alexander Ervin szerint az alkalmazott antropológia klasszikus tárgykörei a következők: 1. társadalmi és gazdasági kérdések (fenntartható és kulturálisan megalapozott gazdasági fejlesztés), 2. a környezet és a természeti kincseket felhasználó ipar, 3. technológiai innováció, 4. egészségügy, 5. oktatás, 6. társadalompolitika (jólét, munkanélküliség, szegénység, lakhatási kérdések, menekült ügy,

⁵ VAN WILLIGEN, *Applied Anthropology*, i.m. 15. Magyarul összefoglalva lásd KOTICS József, „Egy innovatív fejlesztési projekt konfliktuspotenciáljának alkalmazott antropológiai vizsgálata – Csernely esete”, *Anyagmérnöki Tudományok*, 38(2013) 1. sz. 155–164., 156.

⁶ Marietta L. BABA and Carole HILL, „What’s in the Name ‘Applied Anthropology’? An Encounter with Global Practice”, in *The Globalization of Anthropology*, ed. Carole HILL and Marietta L. BABA, NAPA Bulletin 25, (Washington, DC: American Anthropological Association, 2006) 176–207., 196–200.

bevándorlás), 7. bennszülött népek, 8. kommunikáció és 9. a kulturális értékek megőrzése.⁷ Ezekon a területeken az antropológusok számos gyakorlati szerepet tölthetnek be, így tehát lehetnek többek között szakpolitikai szakértők, értékelők, a hatásokat és a szükségleteket felmérő szereplők, kulturális brókerek, tervezők és kutatáselemzők, érdekképviselek, szakértő tanúk és a közösség szószólói, adminisztrátorok, vagy a változásokat támogató és előidéző közvetítők.⁸

Magyarországon az alkalmazott antropológia iránti fokozott érdeklődés a 2000-es évek elejétől, közepétől figyelhető meg,⁹ amikor az alkalmazott antropológia Magyarországon is az egyetemi oktatás részévé vált (például ME KVAT, MA alkalmazott antropológia szakirány és 2020-tól az alkalmazott szemléletű BA-képzés) és civil szervezetek indítottak képzéseket, vezettek be ösztöndíjakat (lásd például Artemisszió Alapítvány).

A részvétel és együttműködés fogalmának sokszínűsége

A kortárs értelmű alkalmazott antropológia a részvételi és kollaboratív módszerek alkalmazása felé mozdult el a kilencvenes évektől kezdve – a 21. század elején pedig a társadalmi részvétel és igazságosság a tudományos színtér és a művészetek mellett a társadalmi nyilvánosságban is sokat tárgyalt ügy. Napjainkban egyre nő azoknak a tudományos kezdeményezéseknek a száma, amelyek kifejezetten fontosnak tekintik az érintetteket bevonását és részvételét az őket érintő kérdések kezelésébe – legyen szó a kutatómunkáról, vagy a helyi életvilágot érintő döntésekről.

A szakirodalomban a társadalmi részvétel csoportosítása számtalan formában ismert. Többek között különbséget tehetünk: 1. részvételi típusok között a résztvevők körét tekintve,¹⁰ 2. megnevezhetünk részvételi fokozatokat a részvétel mértéke alapján,¹¹ 3. a részvételi módokban is tapasztalhatók eltéré-

⁷ Alexander ERVIN, *Applied Anthropology: Tools and Perspectives for Contemporary Practice*, (Boston: Allyn and Bacon, 2000) 46–48.

⁸ VAN WILLIGEN, *Applied Anthropology*, i.m. 3.

⁹ A magyarországi előzményekhez lásd B. MEDGYES Éva, „Alkalmazott antropológia. Kezdeményezések tudományunk gyakorlati alkalmazására”, *Néprajzi Értesítő*, 61(1979) 5–29.; LAJOS Veronika, „Alkalmazott szemléletű társadalomtudomány: társadalmi részvétel, kollaboratív etnográfia és akciókutatás”, *Néprajzi Látóhatár*, 23(2014) 1–2. sz. 25–49.

¹⁰ Andrée FINGER-STICH and Finger MATTHIAS, *State versus Participation: Natural Resources Management in Europe*, (Brighton: International Institute for Environment and Development, Institute for Development Studies, 2003)

¹¹ A társadalmi részvétel mélységére, szintjére, fokozatára vonatkozóan többféle megkülönböztetés ismeretes. Lásd például REISINGER Adrienn, „A társadalmi részvétel a helyi fejlesztési politikában Magyarországon – fókuszban a civil/nonprofit szervezetek,” *Civil Szemle*, 9(2012) 1. (30.) sz. 23–44., 24–26.; FÖLDI Zsuzsa, „A társadalmi részvétel szerepe a városfejlesztés gyakorlatában. Európai és hazai tapasztalatok”, *Tér és Társadalom*, 23(2009) 3. sz. 27–43., 34–40.

sek: ez a bevonódás, bevonás és bevonódottság kérdése (politikai és episztemikus részvétel)¹² és 4. a részvétel politikájának ügye.

A résztvevők körét tekintve közrészvételtől (*public participation*) beszélünk, amennyiben bárki és mindenki részt vehet, aki akar; képviseleti részvételtől (*representative participation*) van szó, ha az érintett csoportok képviselői vesznek részt a döntési folyamatokban. A közösségi alapú részvételi folyamat (*community-based participation process*) olyan esetekre vonatkozik, amikor egy adott közösség (földrajzi alapon, érdekek vagy értékek mentén szerveződő) tagjai maguk lesznek résztvevők.

A fokozatok a részvétel mértékétől (annak milyenségétől és mélységétől) függően terjedhetnek az „álságos» bevonástól a közösségi demokráciában kívánatos részvételegig¹³ – például a legalacsonyabb fokozatok egyike a passzív részvétel és a legmagasabbaké pedig az interaktív részvétel és az önmozgósítás.¹⁴ Ehhez hasonlóan nyolc fázist különböztet meg Arstein állampolgári/közösségi/társadalmi részvétel létrája a manipulációtól az állampolgári ellenőrzésig.¹⁵

A részvételnek egy további aspektusát tárgyalja a kooperatív kutatás (*co-operative inquiry*) atyja, John Heron, aki 1996-os munkájában különbséget tesz politikai és episztemikus részvétel között. A politikai részvétel tulajdonképpen az érintettek bevonásának kérdése a közös gondolkodásba és döntéshozatali folyamatokba, míg az episztemikus részvétel a kutatók, illetve az érintettek mint megismerők részvételére és kutatási alanyokként történő bevonódására vonatkozik a kutatás folyamatában.

Sarah White brit szociológus a részvétel politikájának keretében a részvétel négy típusát (nominális, instrumentális, reprezentatív és transzformatív) különbözteti meg, a részvételi formáknak, a különböző szereplők perspektívájának és érdekeinek, valamint a funkcióknak megfelelően. A *nominális* részvétel esetében az érintettek részvétele a fejlesztési projekteknél legitimálja a fejlesztés gyakorlatát, függetlenül attól, hogy ez tulajdonképpen nem más, mint csupán egy kirakati tevékenység, aminek valós hatásai nincsenek. Az *instrumentális* részvétel a helyiek részvételét a hatékonyság fokozása érdekében használja

¹² John HERON, *Co-Operative Inquiry. Research into the Human Condition*, (Thousand Oaks: Sage, 1996)

¹³ RADÁCSI László, „Részvétel és fenntartható fejlődés”, in *Fenntartható fejlődés Magyarországon. Jövőképek és forgatókönyvek*, szerk. BULLA Miklós és TAMÁS Pál, (Budapest: Új Mandátum, 2006) 256–274., 256.

¹⁴ Részletesen RADÁCSI László, „Együttműködés a tervezésben, döntéshozatalban és a megvalósításban”, *Parola*, 16(2005) 3–4. sz. 1–22., 1– 2.

¹⁵ Sherry R. ARNSTEIN, „A Ladder of Citizen Participation”, *Journal of the American Planning Association*, 35(1969) Nr. 4. 216–224.

eszközként egy adott cél elérése érdekében, például az érintettek tudásának és képességeinek kiaknázása a projekt megvalósításában, akik ezért cserébe költségtérítést várnak. A *reprezentatív* részvétel azért vonja be a helyieket a fejlesztési projektbe, hogy azok hallathassák a hangjukat a döntéshozatal folyamatában, ami a program fenntarthatóságának egyik záloga. A résztvevők célja a projekt befolyásolása, saját érdekeik kinyilvánítása. A *transzformatív* részvétel esetében a részvétel egyet jelent a képessé tétel folyamatával (*empowerment*) annak köszönhetően, hogy a helyiek részt vesznek a választási lehetőségek megfogalmazásában, a cselekvési opciók kialakításában és a különböző döntéshozatali mechanizmusokban. Aztán maga a folyamat lesz az, ami tudatosítja a résztvevőkben saját helyzetüket és életük különböző kontextusainak összefüggéseit.¹⁶

A részvételi megközelítések elősegítik a társadalmi különbségek, az eltérő nézetek és a konfliktusos perspektívák feltárását helyben.¹⁷ Az érintettek bevonása a problémamegoldáshoz szükséges tudástermelés folyamatába azonban korántsem problémamentes. Egyrészt a tudástermelés módja és szociokulturális kontextusa meghatározza azt, hogy mely információk kerülnek felszínre, melyek maradnak a háttérben. Másrészt nem könnyű megállapítani, hogy melyik típusú információt (értéket, tényeket stb.) tartalmazó helyi tudás mögött adott szituációban milyen rejtett jelentések húzódnak meg. Különösen annak tudatában, hogy a mindennapi gyakorlatok mögötti tudás nem nyelvi természetű.¹⁸ Tehát vannak olyan tapasztalatok és tudásformák, amelyek nem beszélhetők el, hanem sokkal inkább praxisokba ágyazottak és inkább megfigyelésen keresztül ismerhetők meg.

A társadalomtudományokban jól ismert jelenség, hogy a fogalmak nagy része időről-időre változó jelentéstartalommal bíró társadalmi konstrukció, hogy a tudás időleges és nem kizárólagos. A részvételi módszerek és az akció szemléletű kutatások mind egyetértenek abban, hogy az egymással versengő, sokféle tudásforma közül a priori nem dönthető el, hogy melyik bizonyulna legjobbnak a lokális társadalom által problémaként azonosított kérdések megoldásában: a tudományos vagy a helyi tudások (*local, indigenous vagy traditional knowledge*). A vitafórumok, beszélgetések, workshopok pontosan arra biztosítanak lehetőséget, hogy a sokszínű közösségi és szakmai tudásformákkal rendelkező érintettek különböző nézőpontokból ismerhessék meg ugyanazt a kérdést. A

¹⁶ Sarah WHITE, „Depoliticising Development: The Uses and Abuses of Participation”, *Development in Practice*, 6(1996) Nr. 1. 6–15., 7–9.

¹⁷ David ROS and Yvonne CRAIG, „Participation Begins at Home”, *Gender & Development*, 5(1997) Nr. 3. 35–44., 42.

¹⁸ David MOSSE, „Authority, Gender and Knowledge. Theoretical Reflections on Participatory Rural Appraisal”, *Economic & Political Weekly*, 30(1995) Nr. 11. 569–571, 573–578., 477.

részvételi paradigmában a tudás négy típusának (tapasztalati, prezentációs, propozíciós és gyakorlati) szoros egymásba kapcsolódása, kölcsönös összefüggése teremti meg a tudásrendszer teljességét, és a kutatás érvényességének feltétele a négy formában keletkező tudásfajta közötti összhang.¹⁹

A 21. század elején a tudástermelés nem kizárólag a professzionális szakemberek feladata, hanem a részvétel okán bárki saját életvilága adatainak rögzítőjévé és értelmezőjévé válhat.²⁰ A mögöttes tudománykritikai megfontolások azt hangsúlyozzák, hogy a társadalmi valóságnak a tudományos kutatási módszerekkel történő megismerése részleges és a mindennapi valóság fontos összetevőit hagyja rejtve a szisztematikus megismerő előtt. Éppen emiatt lesz jelentős a tudományostól eltérő észlelés és megközelítésmód, tulajdonképpen a hétköznapi ismeretek komplex rendszere, amit a „laikusok” mindennapi életük során észrevétlenül is létrehoznak.

A hétköznapi tudástermelési gyakorlatok integrálása a tudomány adatgyűjtési rendszerébe az újmédia biztosította lehetőségeknek köszönhetően viszonylag könnyen megvalósítható, hiszen az emberek gyakran már a hétköznapiok szerves részeként rögzítenek és értelmeznek adatokat saját életükre vonatkozóan (például Facebook-idővonal), vagyis egyszerre állítanak elő tartalmakat és fogyasztják azokat.

A helyi tudás kifejezés a kulturális antropológiában a következőket jelenti: egyrészt a lokális tudáskészlet dinamikusan változóként értelmezett, aminek tartalma magában foglalja a helyi életvilág komplexitásának ismeretét, az eligazodást a lokális társadalmi rendszerben és az egyezményes kódok között, valamint a dolgok működésének sajátos magyarázatát. A lokális tudás a helyiek szükségletének, igényeinek átalakulásával párhuzamosan folyamatosan módosul, hiszen a változások állandóan próbára teszik a tudáskészlet helytállóságát és érvényességét. Másrészt az antropológia úgy kezeli a helyi ismereteket, mint ami nemcsak a múltra, hanem a jövőre vonatkozóan is érvényes (lehet), ezért fontos része a hosszú távú tervezésnek. Mindeközben nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy a lokális tudásrendszerek is heterogén természetűek és tele vannak elfojtott, nem vagy kevésbé tudatosított előítéletekkel.

¹⁹ A tudásrendszer teljességét alkotó négy tudástípusról részletesen lásd GELEI András, „A szervezeti tanulás interpretatív megközelítése. A »reflektív akciótanulás« irányzata”, in *Változás és vezetés*, ed. BAKACSI Gyula és BALATON Károly és DOBÁK Miklós, (Budapest: Aula, 2005) 109–135.; CSILLAG Sára, „A kooperatív akciókutatás elmélete és gyakorlata”, *Prosperitas*, 3(2016) 2. sz. 36–62., 41–42.

²⁰ Lásd a *citizen science* területét.

Akadémiai tudományosság és részvételi szemléletmódok

Vajon mivel járulhatnak hozzá a részvételi és akciókutatási, alkalmazott szemléletű megközelítések az akadémiai tudományosság világához? Mi lehet a jelentősége annak, hogy a helyiek is alakítják a kutatás folyamatát, köztük például akár a kutatási kérdéseket vagy azokat a reprezentációkat is, amelyeket a szakemberek róluk előállítanak? Milyen tudományos felismerésekkel szolgálhat az, ha az érintettek részt vehetnek a saját életükre vonatkozó döntési folyamatokban, ha a helyiek a tudástermelés területén egyenlőként elismert szereplőkké válhatnak? Milyen összefüggések figyelhetők meg a kutató felelőssége, a hatalmi viszonyok és a kutatók politikája között?

Mára szinte általánosan elfogadottá vált, mára nem létezik és soha nem is létezett beavatkozás és ideológiamentes kutatás, etikai konfliktusok nélküli, apolitikus tudományos munka és az etnográfiai terepmunkát is (a többi kvalitatív módszertannal együtt) át- meg átszövik a politikai és etikai kérdések. Kezdvé onnan, hogy a kutató hogyan bánik a kutatótathoz képesti relatív státuszjelölővel és hatalmi pozíciójával, addig, hogy írásaiban kinek a hangját teszi hallhatóvá és vajon ez a hang miről beszél a vizsgált csoport saját politikai és civil társadalmi reprezentációjához képest.²¹ Egyebek mellett ezekben a kérdésekben ragadható meg a kutató felelőssége a kulturális antropológiában.

A részvételi szemléletmódok és a kollaboratív módszerek alkalmazása az antropológiában a helyiek bevonását jelenti a tudományos munka egy-egy vagy szinte minden egyes folyamatába, például a kutatási probléma meghatározásától a kivitelezésen át a közösen előállított és közösen írt szövegekig.²² A kutató és kutatót viszonyában a szociokulturális kontextust tudatosító és a kezdetektől a dinamikus dialógusra alapozott kapcsolatok kialakításával minimalizálható az a relatív hatalmi helyzetből adódó státuszjelölő, amelynek következményeképpen a kutató a lokális társadalom érdekében beszél, ahelyett, hogy velük együtt dolgozna a megfelelő szavak megtalálásáért.²³ Az akció- és alkalmazott kutatások esetében előbbi a helyiek érdekében nyújtott segítséggel helyettesíthető, utóbbi a velük együtt keresett megoldással, hogy a helyiek újra mozgásba hozzák akaraterijüket, cselekvőképességüket és hallassák hangjukat.²⁴ Továb-

²¹ FEISCHMIDT Margit, „Az antropológiai terepmunka módszerei”, in *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*, szerk. KOVÁCS Éva, (Budapest és Pécs: Néprajzi Múzeum és PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 2007) 223–233.

²² Ehhez lásd Luke LASSITER, „Collaborative Ethnography and Public Anthropology”, *Current Anthropology*, 46(2005) Nr. 1. 83–106., 94–95.

²³ Paul SILLITOE, „The Search for Relevance: A Brief History of Applied Anthropology”, *History and Anthropology*, 17(2006) Nr. 1. 1–19., 15.

²⁴ Katy GARDNER and David LEWIS, *Anthropology, Development and the Post-modern Challenge*, (Chicago, IL and London: Pluto Press, 1996) 47–48.

bá, hogy kifejleszthessék a jelen és a múlt kritikai tudatosításához (*conscientization* – eredeti nyelven: *conscientização*) szükséges képességeket.²⁵ Ez a hangsúlyeltolódás remek lehetőséget teremt annak a „felvilágosult” kutatói alapállásnak az átalakítására, amelyből tekintve a lokális társadalom tagjai némák, tehetetlenek, passzívak és külső segítségre szorulnak.

Nyilvánvaló tehát, hogy sokféle hozadéka lehet a részvételi és akciókutatási, alkalmazott antropológiai megközelítések beemelésének az akadémiai tudományosságba, kezdve akár a kutatói felelőségek és a kutatót-kutató közötti hatalmi viszonyok tudatosításától, vagyis a tudományterület önreflexív és kritikai gyakorlatának megerősödésétől a kutatáshoz való jog²⁶ kiterjesztésén, azaz a tudományos munka demokratizálásán át a tudományos tudás hatékonyságának, relevanciájának és érvényességének megmérettetéséig a kortárs társadalmi praxisok világában. Nagy kérdés, hogy kutatóként mit kezdünk ezzel a felismeréssel tudományos gyakorlatainkban.

A témában megjelent fontosabb publikációim:

LAJOS Veronika, „Alkalmazott antropológia a moldvai csángóknál? Kísérlet elmélet és gyakorlat viszonyának újraértelmezésére.” *Erdélyi Múzeum*, 74(2012) 4. sz. 176–193.

LAJOS Veronika, „Alkalmazott szemléletű társadalomtudomány: társadalmi részvétel, kollaboratív etnográfia és akciókutatás”, *Néprajzi Látóhatár*, 23(2014) 1–2. sz. 25–49.

LAJOS Veronika, „Részvétel és együttműködés. Fogalmak, dilemmák és értelmezések”, *Replika*, 25(2016) 100. sz. 23–40.

LAJOS Veronika, „Migránsvilágok, jótékonykodás és gyakorlati alkalmazás. Lehetséges kulcskérdések a kortárs migrációs folyamatok kutatásában”, in *Migránsok, menekültek, új hazát keresők*, szerk. PAPP Klára és KEREPESZKI Róbert, (Debrecen: Erdély-történeti Alapítvány, DE BTK Történelmi Intézete, 2016) 175–190.

LAJOS Veronika, „Sokszínű részvétel. Új szereplők és új színterek a kortárs magyar romakutatásokban”, in *Cigány világok a Kárpát-medencében*, szerk. BALI János, (Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, ELTE BTK Néprajzi Tanszék, 2017) 149–172.

²⁵ Az ismert brazil pedagógus és filozófus, Paulo Freire megfogalmazása szerint a kritikai öntudat annak a folyamatnak az eredményére utal, amelynek során az ember megtanulja érzékelni a társadalmi, politikai és gazdasági ellentmondásokat és megtanul fellépni a valóság elnyomó tényezőivel szemben. Paulo FREIRE, *Pedagogy of the Oppressed*, (Harmondsworth: Penguin Books, 1972/1990) 15.; Uő, *Education for Critical Consciousness*, (New York: Continuum, 1973/2003)

²⁶ Arjun APPADURAI, „A kutatáshoz való jog”, *AnBlok*k, 5(2011) 66–75.